

Ingegerd Sundeberg tar emot korna på Östvallens fåbod.

Foto: Agneta Andersson

Ur innehållet

Årets bete bra i Trång: sid 3

Kristians Gård – från jord till bord: sid 4-5

Fåboden bra för djur och människor: sid 6-7

Klöver ger nyttigare mjölkfett: sid 8

3 frågor

till Johan Wallander, Växt- och miljöavdelningen på Jordbruksverket

Vad händer med ekoersättningen nästa programperiod?

Jordbruksverket har nyligen presenterat sitt förslag på miljöersättningar inom det kommande landsbygdsprogrammet (perioden 2014-2020). Ersättning till ekologisk produktion föreslås finnas kvar och i förslaget presenteras två alternativa utformningar av ersättningen. Det ena förslaget är en förenklad form av nuvarande ersättning, medan det andra förslaget innebär en tydlig inriktning mot att få så stora positiva miljöeffekter som möjligt av den ekologiska produktionen. Endast det sistnämnda förslaget behandlas i den här texten, eftersom det innebär störst förändringar gentemot nuvarande ersättning.

Jordbruksverkets förslag till mål för den ekologiska produktionen inom kommande landsbygdsprogram innebär att arealen certifierad ekologisk jordbruksmark år 2020 ska omfatta minst 20 procent av den svenska jordbruksmarken. Den certifierade ekologiska jordbruksmarken i slättbygd ska senast år 2020 ha ökat med minst 50 000 hektar jämfört med 2011 års nivå. Målet om 20 procent av jordbruksmarken är oförändrat i förhållande till det som finns i nuvarande landsbygdsprogram.

Vilka är de största förändringarna?

För att nå målet om en ökad anslutning i slättbygd föreslås vissa förändringar i utformningen av ersättningen jämfört med nuvarande programperiod. Jordbruksverket föreslår att även fortsättningsvis ska en grundläggande miljöersättning ges till certifierad ekologisk produktion i hela landet men till skillnad mot nuvarande ersättning föreslås en differentiering av ersättningsnivåerna mellan slättbygd och skogsbygd, med en högre ersättningsnivå i slättbygd. Till detta läggs en femårig omställningsersättning till certifierad ekologisk produktion i slättbygd. Ersättningsnivån kommer till skillnad från i dag inte att differentieras efter gröda.

Varför?

De största positiva miljöeffekterna av ekologisk produktion fås genom en ökad omställning av produktionen i slättbygden. De främsta bidragen finns inom biologisk mångfald och minskad användning av kemiska bekämpningsmedel. Regelverket för ekologisk produktion medför även tydliga fördelar för djurvälstånd. Även inom landsbygdsutveckling har eko-

logisk produktion en god potential att kunna bidra till en levande landsbygd. Tanken är därför att genom de föreslagna förändringarna skapa förutsättningar för att öka den ekologiska produktionen i slättbygd samtidigt som fördelar för djurvälstånd och till viss mån landsbygdsutveckling skapas genom en fortsatt ersättning i skogsbygd.

Fakta

Landsbygdsprogrammet 2014-2020

År 2014 ska ett nytt landsbygdsprogram vara fastställt. Regeringen har gett Jordbruksverket och Skogsstyrelsen i uppdrag att ta fram underlag för detta. Jordbruksverket fick även ett uppdrag att utreda behov av nya mål och åtgärder för ekologisk produktion inom landsbygdsprogrammet. Resultaten av båda dessa uppdrag lämnades till Landsbygdsdepartementet den 30 maj i år och de är nu ute på remiss fram till den 14 september.

EKObruk

Tidningen är ett samarbetsprojekt inom Landsbygdsprogrammet för jordbruket i Norrbotten, Västerbotten, Västernorrland, Jämtland, Gävleborg och Dalarna. Tidningen finansieras gemensamt av Sverige och EU. Den utkommer med fyra nummer per år och vänder sig till dig som är intresserad av ekologiskt lantbruk. Detta nummer sänds till alla som sänt in SAM-ansökan 2011.

Kostnadsfri prenumeration kan beställas hos Gun Bernes, postadress se nedan, eller via e-post gun.bernes@slu.se

Adress: Ekobruk Norr, SLU/NJV, 901 83 Umeå

Ansvarig utgivare: Mats Hindström, Länsstyrelsen Gävleborg, 026-17 11 33

Grafisk form: DietmarDesign

Tryck: Elanders Sverige AB

Redaktionskommitté:

Gun Bernes, SLU, 090-786 87 44

Berit Löfgren, Länsstyrelsen Gävleborg, 026-17 11 36

Kristina Homman, Länsstyrelsen Dalarna, 023-818 29

Agneta Andersson, Länsstyrelsen Jämtland, 063-14 60 48

Anna Tjell, Länsstyrelsen Västernorrland, 0611-34 90 12

Per-Göran Persson, Länsstyrelsen Västerbotten, 090-10 82 55

Årets bete bra i Trång

I år har betet till mjölkorna räckt till bra för Wille Nyh i Trång i Jämtland. Han tror att en del av förklaringen är ett tidigt betessläpp och att vädret har gynnat betesdriften.

Wille har ekologisk mjölkproduktion med ca 75 årskor och robotmjölkning. Detta ställer lite extra krav på att få snurr på betet så att det verkligen utgör produktionsbete. Femton hektar bete på åker finns i anslutning till ladugården. Av dessa har i år 3 ha skördats som vallfoder. Under augusti får djuren tillgång till

återväxten på den ytan. Betet utgör runt 80–90 procent av grovfoderkonsumtionen på försommaren, senare minskar andelen.

– I år släppte jag ut korna på bete i mitten av maj. Även om det för ögat inte finns så mycket bete då så nog finns det att äta för korna. Om betet riskerar att förväxa så kan jag putsa

– Jag brukar putsa betena i etapper, säger Wille Nyh.

innan korna har hunnit äta. Jag har tre fållor som jag växlar mellan. I den största brukar jag putsa av en del i taget. Det blir lite som fällindelning men utan stängsel, berättar Wille.

Korna har betat mer och bättre i år än vanligt. Det beror på vädret hur mycket korna går ut, samt naturligtvis på betestillgången. Det är troligen det relativt svala vädret som har gjort att korna betat mer denna sommar. Alltför varmt väder gör att de hellre stannar inne. Dessutom gjorde det tidiga betessläppet att korna hann med att beta från början vilket hindrade förväxning. Vitklöver har kommit bra i återväxten i betesvallarna.

– Det är viktigt att få till en bra etablering av vallen för att den ska hålla många år. Jag väljer alltid utsäde som passar för bete i vår region. Att ta slättervallsblandning ger inte bra bete. Mina betesvallar ligger normalt sett 6-8 år. Det är bra att ha lite olika åldrar på betet. De äldre vallarna är mera tramptåliga, menar Wille.

**Text och foto: Agneta Andersson
Länsstyrelsen Jämtland**

KURSAKTUELLT Dalarna

Kurs om småskalig fröodling av grönsaker

För att uppmuntra till att bevara vår biologiska mångfald och vårt odlade kulturarv anordnas en kursdag om utsädesodling av amatör- och bevarandesorter. Kursdagen berör grunderna för småskalig fröodling och hur kvalitén på fröet säkras. Vi lär oss också vilka regler som gäller kring utsädesodling och försäljning av amatör- och bevarandesorter.

Medverkar gör Agneta Börjesson, sakkunnig inom området odlad mångfald (läs mer på www.rottille.se)

**Tisdagen den 11 september,
kl 9.30- ca 16.00 i Stora Hyttnäs,
Sundborn.
Ligger vid Carl Larsson-gården.**

Kursen är kostnadsfri men du betalar kontant på plats ca 170 kr för fika fm+ em och lunch på Hyttstugan.

Anmäl dig snarast!

till Märta Ohlsson,
marta.ohlsson@lansstyrelsen.se
023-811 30 eller

Kristina Homman,
kristina.homman@lansstyrelsen.se
023- 818 29

Bra med många händer när fåren ska klippas.

Familjen på Kristians.

Kristians Gård

– från jord till bord

Mitt i det vackra jordbrukslandskapet i byn Åkre i Delsbo, Hälsingland, ligger den gamla släktgården Kristians. Här bor Anders Persson med sina barn Alfred och Lovisa. Gården drivs ekologiskt och årligen säljs kött från 300 lamm och ett 60-tal utegrisar i den egna gårdsbutiken.

När Anders år 1997 flyttade in på Kristians blev han sjätte generationen på gården, mangårdsbyggnaden är från 1890-talet. Anders farmor och farfar hade mjölkkor på gården fram till 70-talet. Hösten 2001 togs delar av den då utarrenderade marken tillbaka och Anders och hans dåvarande fru Jenny köpte sina första får, tio finullstackor.

Ingen stress för djuren

Gården är KRAV-ansluten sedan 2006. Anders mål är att ha högsta kvalitet på sin produktion. Djuren ska kunna utföra sina naturliga beteenden och leva ett gott liv utan stress. De slaktas alldeles i närheten vid Delsbo slakteri dit Anders kör dem själv. Här blir det inga långa och stressiga transporter för djuren.

Idag brukar Anders ca 57 hektar med bete, slättervall, korn och åkerböna. För att hinna med alla sysslor på gården så har han anställt en dräng, Nisse. I år hade Anders också hjälp med flasklammen av två duktiga tjejer, Elin och Stina.

Anders brukar köper slaktsvin från en annan KRAV-producent, Strömbergsgård i Tierp. I år har han köpt in 69 stycken som går ute och bökar.

- Grisköttet kräver lite mer arbete för att säljas än vad lammköttet gör, tycker Anders. Blir det något lammkött över kan man ju alltid göra korv på det, och korv går alltid att sälja.

I ladugården finns det också plats för tre stycken dikor av fjällras. Höns finns också, de går fritt och äggen säljes i gårdsbutiken.

Utökad lammproduktion

År 2012 lammade 120 finullstackor som fick i medeltal 2,7 lamm var. För att kunna utöka besättningen till dagens antal var Anders tvungen att få tag på mer mark. För några år sedan köptes därför ett hemman i grannbyn in. En större besättning krävde också större stall och vintern 2007/2008 byggdes ett nytt fårhus. Det är en vacker och luftig byggnad med god miljö för djuren och den passar bra in i den gamla gårdsmiljön.

Fåren utfodras mestadels med ensilage. Det är viktigt att få in ett bra ensilage med högt näringsinnehåll och god hygienisk kvalitet till de dräktiga och digivande tackorna. Då behöver man inte ge dem så mycket kraftfoder.

- Åkerböna har man ju alltid fått höra att man inte kan ge så mycket utav. Men jag har alltid gett fåren mer än rekommenderat, säger Anders. Och i fjol kom det nya rön för mjölkkor som konstaterar att man kan ge dessa betydligt mer åkerböna än vad man tidigare trott. Så jag har inte varit helt fel ute, konstaterar han nöjt.

Leverans till grillkrog

Finullslamm växer inte lika fort som djur av kötttras. Ibland är det svårt att få bra en slaktkropp, men det gör heller inget om det går två veckor längre än man tänkt sig innan man slaktar. Men inför framtiden funderar Anders på att köpa in ett par kötttrasbaggar att betäcka de tackor med som inte ska användas för avel. Då hoppas han på att få bättre slaktkroppar.

I princip alla slaktade lamm levereras till restaurangen Meat i Gävle. De köper tio av Anders lamm varannan/var tredje vecka under säsongen. Logistiken har löst sig bra genom att Delsbo Chark levererar till Icabutiken som ligger bredvid restaurangen och då tar med Anders lamm i samma vända. Skulle det inte stämma någon gång så har han en egen kylvagn som kan användas att leverera kött med.

Ullen säljs till bra pris

För några år sedan köpte Anders en begagnad kabelsax från Wales och började klippa får. Idag klipper han främst sina egna. Ullen säljs till Filtmakeriet i Kilafors, så det gäller att den är ren och fin för att få bra betalt. Det blir ungefär 1,5 kg ull per tacka och Filtmakeriet betalar ca 20-80 kr/kg beroende på kvalitet.

Genom att vara erfaren fårklippare själv så vet Anders hur man ska klippa och sköta ullen för att få bästa kvalitet. Jag frågar honom om han kan ge oss andra några tips?

-Det allra viktigaste är ju att djuren är rena och friska, säger Anders. Man får absolut inte sätta in en foderhäck, då är hela ullen förstörd på ett ögonblick. De ska släppas på fina rena korta beten. Sen måste man såklart klippa djuren två gånger om året för att få den fina sommarullen att sälja. Vinterullen är sällan någonting att ha.

Egen gårdsbutik

År 2008 startade Anders med försäljning i gårdsbutiken som byggts i den

Fårhuset utifrån ... och på insidan.

gamla ladugården. Där säljs i första hand sådant som produceras på den egna gården; färskt och rökt kött, ägg och mjuka lammskinn. Man kan även beställa köttlådor med lammeller griskött. Men Anders tar även in och säljer andra produkter som passar in i hans koncept, t ex ullgarn, kryddor och ostkaka.

Framtiden

Jag frågar Anders om han är nöjd med antalet djur han har nu?

- Nja, jag vill nog ha fler tackor. Det finns plats i den nya ladugården för 200 lammande tackor så det går att utöka. Sen finns kanske möjligheten att ha slaktkycklingar i stallet under den period när fåren är ute. Det får plats en hel del kycklingar där inne.

Anders verkar vara en man med höga ambitioner och många järn i elden. Vi önskar honom lycka till i framtiden!

Petra Forsmark
Länsstyrelsen Gävleborg

Ren ull ger betalt för jobbet.

Fäboden – bra för djur och människor

– Vi är på fäboden med våra mjölkkor varje sommar från mitten av juni till början av september. Det är ett sätt att leva och samla kraft för både djur och människor. Men utan ett bra mjölkpris och stöd för fäbodriften kommer det inte att kunna fortsätta vid ett generationsskifte. Det menar Ingegerd och Karl-Olof Sundeberg på Östvallens fäbod i Hede, Härjedalen.

Korna kommer hem från betet.

Ingegerd och Karl-Olof har ett traditionellt fäbodbruk i tiden.

Ingegerd lägger på mer ved under grytan.

Östvallens fäbod ligger 12 km gångväg från hemgården i Hede. Med bil eller traktor är avståndet 30 km. Bilvägen har funnits sedan slutet av 1960-talet. Sedan några år tillbaka körs djuren upp med bil till fäboden istället för att buföras per fot, men på hösten går man hem med djuren den gamla buvägen.

– Det är härligt att se korna när de kommer upp hit. Fäboden betyder rekreation och är stärkande för korna med fritt bete och mycket örter, säger Ingegerd.

– Fäbodlivet betyder mycket för oss människor också för att vi ska må bra. Omgivningen är lugn och vi kan stressa av även om vädret i år har varit extra tufft för vårbruk och vallskörd. Jag ser på andra som kommer till oss att de får ett lugn och blir stärkta. Nytt för nästa år är att vi kan erbjuda övernattnings i en liten stuga och att man som gäst där kan få följa oss i arbetet, berättar Karl-Olof.

Fjällkor och Jersey

Besättningen består av 24 mjölkkor men man ställer kalvningarna så

att några är i sin under sommaren. Tjugo kor får plats i byggnaderna på fäboden, 10 i varje stall. Övriga djur, dvs sinkor, ungdjur och kalvar, går på bete nära hemgården. De raser som passar bäst på fäboden är Fjällkor och Jerseykor. De är nätta i kroppen och har lätt att ta sig fram i terrängen. De har lärt sig var den bästa maten finns, även om den är långt borta. Deras mjölk är också extra bra för ystning, pga den höga ts-halten.

Utöver fäboden brukas ca 60 hektar åker varav 12 hektar är eget. Växtföljden är femårig och består av vall och grönfoder. Hela produktionen är KRAV-godkänd sedan tre år, men man har alltid odlat enligt ekologiska principer.

Traditionellt brukande

Ingegerd och Karl-Olof har valt att fortsätta bruka fäboden på traditionellt sätt, dock med vissa moderniseringar för att klara av allt arbete. Tack vare ett dieselaggregat kan de 20 mjölkorna mjölkas med rörmjölkning, disken av mjölkutrustningen kräver varmvatten och mjöl-

ken i den mobila mjölkanken ska kylas. Många av arbetsuppgifterna kräver dock fortfarande handkraft.

Korna hålls inne på nätterna och släpps ut på bete efter morgonmjölkningen. De kommer hem själva på eftermiddagen när det närmar sig mjölkning igen. Då gäller det att vara med och öppna grinden in till buvallen och binda upp dem i sina bås. På kvällen serveras de hö och lite kraftfoder och på morgonen får de lite kraftfoder innan mjölkningen. Resten av foderbehovet täcks av det fria betet på skogen. Under dagen hittar de vatten i bäckar och sjöar. Alla kor har sin egen vattenkopp inne med fri tillgång på vatten via en vattenreservoar och självtryck.

Inez, Karl-Olofs mamma, har varit på fäboden varje sommar sedan 1956 och kommer ihåg slitet med handmjölkning av 5-6 kor, ystning och smörtillverkning och tre småbarn att ta hand om själv och utan farbar väg. Då fanns fler fäbodare i bruk men totalt sett fanns ungefär samma antal djur på Östvallens och Västvallens som Ingegerd och Karl-Olof har idag.

Ystar och kärnar på plats

Ingegerd är den som ansvarar för tillverkningen av ost och smör. Ystning, smörkärning och mesekokning sker liksom förr i kokhuset. Den mängd mjölk som man tar hand om begränsas av kokgrytans storlek. Den rymmer 70 liter. Resten av den producerade mjölken körs ner till hemgården och levereras till mejeriet.

Försäljningen av färskost, smör och mese sker på marknaden i Hede varje fredag under juli månad. Det är Karl-Olof som ansvarar för detta. Under augusti tillverkas källarost, en hårdost som ska lagras till jul. Det mesta är beställt innan.

– Vi har nog hittat en lagom nivå. Vi säljer allt vi tillverkar på fäboden direkt, säger Karl-Olof.

Under några år provade de att ha gårdsmejeri på hemgården och ysta även under vintern med större mängder mjölk och flera olika sorters ost. För detta lånades ett flyttbart mejeri av Eldrimner. Även glasstillverkning provades under en period. Det blev dock för mycket jobb med både djurskötsel, mejeri och försäljning.

– Jag höll på att gå in i väggen, men stoppade i tid som tur var, berättar Ingegerd. Det är viktigt att känna sina begränsningar och känna hur mycket man orkar, både kroppsligt och mentalt och att göra förändringar i tid. Karl-Olof inflikar att de nu får bra hjälp av LRF med coachning för att hitta utvecklingsmöjligheter av gården som passar in med övriga arbetsuppgifter.

Rovdjur inget stort problem

Hittills har inte rovdjuren varit något stort problem.

– I och med att vi hanterar djuren dagligen så ger vi dem lite människodoft som troligen håller rovdjuren på avstånd. Korna kommer hem till fä-

boden och söker trygghet i stallet om de känner sig störda av björn. Fram tills för ett par år sedan hade vi en stor gammal hanne här. Han hade tagit in korna i "sitt revir" och björnen och korna valde betesmarker så att de inte skulle störa varandra. Nu sedan han är skjuten är det lite mer oroligt med yngre björnar som inte hittat sin plats ännu, men vi upplever det inte som något stort problem, säger Karl-Olof. Fåren har vi slutat med, inte på grund av rovdjur utan för att det blev för mycket jobb för oss. Vissa problem med jakthundar som störde dem hade vi också.

Framtiden

– Lönsamheten är väl som för de flesta andra mjölkbönder ett orosmoment. Vi har ju också en del extra kostnader för att bedriva fäbodjordbruk med mjölkdjur, t ex transport av mjölken ner till gårdstanken och transport upp av förnödenheter i form av kraftfoder, hö, diesel. Därtill kommer underhållet av byggnaderna på fäboden och tiden det tar att åka från fäboden till hemgården för att skörda vallen och se till hemmavarande djur.

Sänkningen av ekotillägget på mjölken är kännbar

– Jämfört med när vi började leverera ekomjölk för tre år sedan har tillägget sänkts med 50 öre medan foderpriserna går upp. Vi försöker hitta besparingar där det går, berättar Karl-Olof. Numera köper vi t ex spannmål direkt från en KRAV-odlare i Jämtland och kombinerar det med koncentratet Böna. Ett annat problem är de nya kraven på lösdrift. Vi måste minska vår besättning i så fall för att de ska få plats.

Familjen tar sig tid att umgås mellan arbetsuppgifterna. Från vänster Karl-Olof, Anna, Emma, Simon (Annas sambo), Inez och Ingegerd.

Färskost med örtyrddor smakar otroligt gott.

Alla fyra barnen, Emma, Anna, Per och Johan tar aktiv del i fäbodlivet. De kommer hit "till paradiset" när de har semester från andra jobb (sjuksköterska, naturbevakare mm) och kan t ex ysta om det behövs. Yngsta sonen Johan ska börja på naturbruksgymnasiet i Ås till hösten.

– Vi hoppas att viska hitta argument för att något av våra barn ska kunna ta över, säger Karl-Olof, men då krävs det att det genuina får vara kvar och att både mjölkpris och ersättningar som fäbodstöd ligger på en sådan nivå att det går att få lönsamhet.

Text och foto: Agneta Andersson

Dieselaggregatet är ett viktigt hjälpmedel.

Farmor Inez har varit på fäboden sedan 1956.

Östvallen ligger vackert med utsikt över fjällen.

Klöver ger nyttigare mjölkfett

Vilka faktorer påverkar fettsyrasammansättningen i komjölken och hur kan man minska andelen mättade fettsyror? Det är frågor som har studerats vid Institutionen för norrländsk jordbruksvetenskap, SLU.

Foto: Annika Höjer

Att komjolk innehåller en hög andel mättat fett är väl känt och detta har länge bidragit till att mjölken förknippats med t.ex. hjärt- och kärlsjukdomar. Därför vore det önskvärt att öka andelen av de mer hälsosamma enkel- och fleromättade fettsyror som också finns i mjölken. Den väg som ligger närmast till hands är via foderstaten, exempelvis genom att ha en hög andel grovfoder. Grovfoder har en nyttigare fettsammansättning än spannmålsbaserade kraftfoder och leder också till en bättre förjäsning i våmmen.

Mest omättat fett vid betesläpp

Vi har tidigare kunnat påvisa att skördetidpunkten har stor inverkan på vallfodrets fettsyrasammansättning. Den högsta koncentrationen av omättat fett fann vi när gräset fortfarande var i tidigt bladstadium, ungefär då man vanligtvis släpper djuren på bete. Vid normal tidpunkt för ensilageskörd var koncentrationen av fettsyror endast 50-60 % av vad den var i det tidigare stadiet. För att få både hög avkastning per hektar och en stor andel omättat fett i grödan måste vi alltså finna andra faktorer än skördetid.

Kvävegödsling har liten inverkan

Kvävegödsling har i en del studier haft en positiv inverkan på såväl den totala mängden fettsyror som på andelen omättade fettsyror. För att undersöka om vi kunde öka andelen omättat fett i grödan så mycket att det gav positiv effekt på mjölken gödslade vi en vall med 30, 90 eller 120 kg N/ha och skördade som ensilage. Eftersom baljväxter generellt ger ett högre innehåll av omättade fettsyror i mjölk valde vi att i det följande utfodringsförsöket även ha med ett ensilage som till ca 60 % av ts bestod av rödklöver.

Kvävegödslingen gav en viss effekt då grödan som fått 90 kg N hade en högre fettsyrakoncentration än den gröda som fått 30 kg N. Däremot blev det inte någon ytterligare ökning med 120 kg N. Skillnaderna var dock så små att med en foderstat bestående av 60 % vallfoder och 40 % kraftfoder blev det ingen skillnad i mjölkens fettsammansättning.

Klöver ger effekt

Halterna av de ur hälsosynpunkt intressanta fettsyrorerna α -linolensyra (en omega-3 fettsyra) och konjugerad linolsyra (CLA) ökade i mjölken när vallfodret innehöll klöver. Sammansättningen av fettsyror var något anorlunda i rödklövern jämfört med gräset, men den totala koncentrationen ungefär densamma. Rödklöver har dock lägre fiberhalt och därigenom en högre passagehastighet genom våmmen än vad gräs har. Det leder till att fler omättade fettsyror klara sig ”oskadda” genom våmmen och kan utsöndras i mjölken. Rödklöver innehåller också ett enzym, polyfenoloxidas, som har visat sig kunna skydda fettsyrorerna från nedbrytning genom att kapsla in dem i protein-komplex.

Studierna har finansierats av Regional Jordbruksforskning för Norra Sverige och Stiftelsen Lantbruksforskning.

**Katarina Arvidsson
SLU Umeå**